

УДК 123:316.6

Н. М. Ковтун,

кандидат філософських наук, доцент, докторант
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ ВОЛІ І НЕОБХІДНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ АКТИВНОСТІ

У статті проаналізовано співвідношення свободи волі і необхідності в інтерпретації представників детермінізму, індетермінізму, волюнтаризму, лібертаризму й арбітризму. Дослідження свободи волі як основи соціальної активності особи і соціальної групи загалом зумовило інтерес автора до синтетичного підходу у розумінні свободи волі і необхідності. Особливу увагу зосереджено на дослідженні сфери правової і моральної відповідальності як практичного втілення свободи волі у соціальному середовищі.

Ключові слова: концептуальний підхід, свобода волі, детермінізм, індетермінізм, волюнтаризм, лібертаризм, арбітризм.

Актуальність дослідження. Радикальні зміни в будь-якому соціумі неможливі без формування високого рівня соціальної активності особи і суспільства загалом. У контексті цього важливу роль відіграє дослідження співвідношення свободи волі і необхідності як важливої передумови соціальної активності. водночас в умовах тривалих соціальних трансформацій, коли соціальна активність індивіда перебуває у стані перманентних важко прогнозованих змін, зростає вплив світоглядних підходів, пов'язаних із запереченням свободи волі людини. Маючи міждисциплінарний характер, проблема свободи волі вивчається у межах філософії, історії філософії, етики, філософії релігії, філософії права, психології, педагогіки. Утім, свобода волі у її співвідношенні з необхідністю як умова соціальної активності потребує ґрунтовного аналізу у соціально-філософській парадигмі. Зумовлене це тим, що дати однозначну відповідь на питання, чи існує свобода волі конкретної людини неможливо, базуючись лише на дослідженні індивідуального буття. Це можна зробити, лише дослідивши зв'язки особи з іншими суб'єктами соціальної активності та суспільними інституціями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У філософській парадигмі проблема дослідження феноменів свободи волі і необхідності отримала достатньо ґрунтовний аналіз. Вивчення вказаної проблематики концентрується навколо детерміністського, індетерміністського, синтетичного, лібертаристського й арбітристського підходів. Особливої уваги заслуговують і напрацювання А. Шопенгауера, В. Віндельбанда, М. Лоського, П. Сорокіна, у творах яких обґрунтовано синтетичний підхід до розуміння феномену свободи волі. Однак, інтерпретація співвідношення свободи волі і необхідності у вказаних дослідженнях базувалася переважно на їх розумінні як універсальних феноменів дійсності. Натомість цілісний аналіз концептуальних підходів до інтерпретації співвідношення свободи волі і необхідності у контексті дослідження соціальної активності особи і соціальної групи у сучасній українській соціально-філософській парадигмі відсутній.

Метою дослідження є аналіз концептуальних підходів до осмислення співвідношення свободи волі і необхідності у соціальній активності особи і соціальної групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті визначення концептуальних підходів до осмислення вказаної проблематики свобода волі визначається нами як здатність людини до самовизначення основних напрямків власної діяльності. У зв'язку з цим необхідність постає як відображення внутрішньо стійких, повторюваних відношень дійсності. Атрибутивною ознакою необхідності є наявність у явищі лише однієї можливості, яка у перспективі втілюється у дійсність. Необхідність викликається іманентно властивими, системно повторюваними причинами процесу. На цій підставі обґрунтовується жорстка детермінованість необхідності, для якої властиві однозначність, визначеність, неминучість. Свобода волі у такому розумінні постає протилежністю необхідності. Водночас діалектична єдність свободи волі й необхідності втілюється в тому, що рівень інтенсивності свободи волі виявляється лише у її протистоянні з необхідністю.

У філософській традиції сформувалося декілька підходів щодо класифікації підходів до розуміння свободи волі й необхідності. Один з них належить А. Сапінгтону, який виділив такі напрямки щодо тлумачення згаданих феноменів: жорсткий детермінізм, м'який детермінізм і лібертаризм [1: 19-29]. Жорсткий детермінізм виходить з позиції, що людська поведінка повністю визначається факторами, які лежать поза сферою її впливу. Натомість м'який детермінізм базується на ідеї сумісності свободи волі з необхідністю. У соціальній діяльності людина може вибирати, але з обмеженої кількості варіантів. За лібертаристським підходом, джерелом соціальної активності є цілеспрямована здатність людини до напередвизначеного вибору.

На нашу думку, у філософській традиції варто виділити три основні підходи до розуміння співвідношення свободи волі і необхідності: детерміністичний, індетерміністичний і синтетичний.

Детермінізм пов'язаний з частковим або повним запереченням свободи волі людини у природному і соціальному середовищі, на підставі чого виділяють жорсткий (крайній) і поміркований детермінізм. Виходячи з концепції детермінізму, на основі пізнання умов існування певної системи можна прогнозувати її розвиток у майбутньому. Однак, варто зауважити, що навіть у природничих науках не доведена можливість універсального детермінізму.

До позиції жорсткого детермінізму у філософській парадигмі схилилися представники християнської філософії (Аврелій Августин, Мартін Лютер), які джерелом і домінантою людської свободи волі вважали Бога. Через гріхопадіння дарована Богом добра воля перетворилась в обтяжену гріховністю волю людини. Відтак, досягнення благодаті не пов'язувалось вказаними мислителями зі свободою волі і свідомим вибором людини. У контексті жорсткого механістичного детермінізму розглядається співвідношення свободи волі і необхідності у філософії Т. Гобса. На його думку, свобода волі не містить жодних інших перешкод у сфері діяльності, окрім природи й внутрішніх якостей діючого суб'єкта [2: 608]. Діяльність людини у соціальній сфері пояснюється ним впливом зовнішніх чинників, насамперед, рухом матеріальних часток. Відтак, висхідні причини активності перебувають поза межами тіла людини. Саме на цій підставі мислитель, заперечуючи свободу волі, обгрунтовує наявність свободи суб'єкта соціальної активності.

У межах жорсткого детермінізму перебуває й філософія Б. Спінози. За його твердженням, свободою володіє лише Бог, дії якого зумовлені внутрішньою закономірністю. Натомість людина як частина природи позбавлена свободи. У природі немає нічого випадкового, усе визначається до дії необхідністю, яка перебуває в єдності зі свободою [3: 311-312]. Воля є необхідною причиною, а свобода – формою прояву необхідності. Філософ розглядає необхідність як причину, що спонукає волю до діяльності. Лише пристосовуючись до необхідності, людина володіє собою.

Крайнім виявом механістичного детермінізму є й дослідження Б. Скінера "По іншу сторону від свободи і достоїнства", за яким, особистість не відповідальна за вчинки, оскільки вони цілком напередвизначені зовнішніми обставинами або вихованням [4]. Класифікуючи щось, як ваду або добродійність, суспільство просто визначає, що воно буде карати, а що – заохочувати.

У філософській традиції достатньо поширеною є позиція поміркованого (м'якого) детермінізму, згідно з якою свобода волі, реалізуючись в активності людини, залежить від сфери її застосування. У межах цього напрямку, зазвичай, визнається залежність людини від природного середовища та її відносна свобода у соціальному середовищі. Подібний підхід сформувався ще в давньогрецькій традиції, де свобода волі розглядалася не стільки як іманентний стан людської духовності, а як певний юридичний статус. У давньогрецькому соціумі цінність людини визначалася через її соціальну активність, спрямовану на перетворення природної і соціокультурної дійсності. Свобода волі розглядалася не лише як атрибутивна ознака діяльності громадянина, а й як основа його моральної і юридичної відповідальності. З цього приводу Аристотель на початку третьої книги "Нікомахової етики" [5] зауважує, що саме наявність доброї волі носія діяльності є основою визнання його юридичної відповідальності.

Важливими для дослідження свободи волі і необхідності у контексті поміркованого детермінізму стали напрацювання Фоми Аквінського. Людина, на його думку, володіє свободою волі настільки, наскільки вільна вибирати одне і заперечувати інше [6: 148]. Бог не обмежує свободи волі, оскільки діє в кожній речі згідно з її істинною природою. Свобода волі обмежена зовнішньою необхідністю, непідвладною людині, натомість навички і пристрасті залежать від вибору і свободи волі людини.

Визнання необхідності і свободи волі властиве і для філософії І. Канта. У совісті людини як діяльнісної вольової істоти формується думка, що будь-які акти волі, вчинки людини в емпіричному світі є необхідним наслідком передуючих їм причин. Незважаючи на це, людина відчуває себе відповідальною за власні вчинки через наявність морального закону. Свобода волі визначається моральним законом через обмеження схильностей, котрі йдуть врозріз з ним [7: 460]. Це стає можливим тому, що наш емпіричний характер як втілення чуттєвого світу водночас постає і зовнішнім явищем, в основі якого лежить інтелігібельний характер "речі в собі". І. Кант визнає існування необхідності у світі явищ, натомість свобода характерна лише для "речей в собі", які мають довільну причину [7: 486]. Оскільки свобода як "річ у собі" не є об'єктом пізнання, у неї можна лише вірити. У свою чергу, практична свобода є незалежністю волі від примусу чуттєвості. Людина як моральна істота, яка володіє свободою волі, абсолютно вільна.

Цілеспрямована діяльність людини, за твердженням Г. Гегеля, виходить з втілення своїх ідей у зовнішній об'єктивній дійсності так, щоб свобода реалізувалась як визначений волею світ [8: 326]. Таким чином, свобода волі, набувши форми дійсності, втілюється у необхідності. Філософ заперечував зведення волі до свободи, адже воля вільна лише в собі і для нас. Натомість свободою він називав свавілля як можливість вибору. Мислитель виділив декілька втілень свободи волі: а) як наявне одиничне буття свобода волі пов'язана з власністю; б) як рефлексивна сутність воля властива для сфери моральності; в) як субстанційна сутність воля наявна у суб'єкті, як абсолютність у необхідності, – в моральності сім'ї, громадянському суспільстві і державі [8: 328-329]. На цій підставі він називав людину, з одного боку,

мислячою істотою, з іншого – воліючою. Загалом, у філософії Г. Гегеля вчення про свободу волі тісно пов'язане з вченням не тільки про право і мораль, а й з вченням про соціальну і державну організацію.

Зауважимо, що індетермінізм як філософський підхід сформувався ще в епоху античності. Зокрема, до крайнього індетермінізму як вчення про безпристрасну свободу відносяться філософські напрацювання Епікура. Утім, до нас дійшли лише фрагменти його праць, за якими важко відновити цілісну картину вчення мислителя. До мислителів, які обґрунтовували можливість свободи волі, належав і Г. Лейбніц, за твердженням якого, кожній людині властива не лише свобода здійснення будь-якого вчинку, а й воля як усвідомлене прагнення до дії. Не існує волі там, де передумови до бажання і небажання є рівнозначними [9: 307]. Саме Г. Лейбніц відкинув аргумент проти свободи волі під назвою "Буриданового віслюка", за яким жива істота, котра перебуває під впливом рівнозначних мотивів, нездатна прийняти жодного рішення. На думку філософа, у світі не існує абсолютно рівнозначних мотивів, зокрема у соціальній сфері.

Значне місце аналіз свободи волі у контексті індетерміністичного підходу посідає у філософії екзистенціалізму. Саме свобода волі як основа свободи вибору постає втіленням екзистенції. У філософії Ж.-П. Сартра обґрунтовано оригінальний підхід до розкриття свободи волі у контексті надісторичного характеру родової сутності людини. Мислитель критикує детермінізм за те, що він є основою виправдання людиною власних негідних вчинків, обґрунтування уникнення відповідальності [10: 352-354]. Свобода волі розглядається філософом як основа відповідальності, яку людина завжди має нести за власні вчинки. Свобода продукує у свідомості людини тривогу, самотність, усвідомлення смертності. Вибір як втілення свободи волі залежить не від зовнішньої необхідності, а від внутрішньої позиції людини, яка дозволяє іноді зовнішньому втрутитись у процес вибору. Незважаючи на результат вибору, від нього самого людина не здатна відмовитись.

У контексті протистояння індетермінізму й детермінізму щодо розуміння свободи волі сформувався й синтетичний підхід, запропонований у дослідженнях А. Шопенгауера, В. Віндельбанда, М. Лоського, П. Сорокіна. У творах А. Шопенгауера воля розглядається як несвідома сила, непідвласна необхідності. Мислитель розглядає волю як "річ у собі", яка володіє абсолютною свободою. Оскільки індивід і особистість є явищем волі, його діяльність детермінована на основі закону достатньої підстави. Цим пояснюється той дивовижний факт, що кожен а priori вважає себе вільним, однак, а posteriori виявляє, що невільний і підкорений необхідності [11: 240-241]. Закон достатньої підстави, таким чином, постає загальною формою існування усіх явищ і людина має підкорятися йому у своїй діяльності. Оскільки у самопізнанні воля пізнається безпосередньо, у самій свідомості закладена й усвідомлення свободи.

Поєднання А. Шопенгауером детермінізму й індетермінізму виходить з вчення про "речі в собі" і "речі для нас" (явища). У надпросторовому і надчасовому світі існує свобода. Натомість у світі явищ все підкорене необхідності в природі, формам часу і простору та закону причинності. Людина як єдина істота, яка належить обом світам, є абсолютно вільною у суб'єктивному трансцендентальному світі і підкоряється жорсткій необхідності у світі явищ. Виходячи з цього, мислитель робить висновок, що свободи немає в соціальній активності, але вона є в бутті. Свободу волі людини варто шукати не в окремих вчинках людини, а у всьому її існуванні, яке виявляється у множинності і різноманітності вчинків у просторі, часі й причинності.

Синтетичний підхід до розуміння свободи волі реалізується і в працях В. Віндельбанда, котрий стверджував, що свобода вибору індивіда позбавлена зовнішніх детермінант, її основою є внутрішні особистісні процеси. У бутті волі він розрізняє три фази. На першій фазі формується особливе воління, прагнення, кожне з яких може перейти в дію. На другій фазі відбувається взаємне стримування і врівноваження прагнень на основі прийняття певного рішення. Третя фаза характеризується імпульсом волі, внаслідок якого прагнення перетворюються у відповідні тілесні дії. Першу фазу ми називаємо фазою воління, другу – фазою вибору (обговорення), третю – фазою діяльності [12: 520]. При цьому окремі воління, вибір між веліннями і діяльність постають як різні функції волі. Окремі дії особистості, за В. Віндельбандом, є результатом життєвих умов народу, з одного боку, і спільних націленостей волі – з іншого. У контексті цього вольове життя окремої людини виявляє цілковиту аналогію з вольовим життям суспільства [12: 607]. У визначенні передумов соціальної активності особистості варто враховувати особливості її характеру та соціокультурні умови існування. Натомість у соціальній активності соціальної групи вирішальну роль відіграє матеріальне становище і особливості ментальності населення.

Виділяючи у філософській традиції чотири основні напрямки розуміння свободи волі (матеріалістичний детермінізм, психологічний детермінізм, супранатуралістичний детермінізм й індетермінізм), М. Лоський пропонує власний підхід до аналізу співвідношення свободи волі й необхідності. Вважаючи, що поняття "індетермінізм" має заперечний характер, філософ назвав власне вчення про свободу волі арбітризмом, маючи на увазі концепцію осмисленої індетермінованості рішень [13: 560]. Щоб поведінка індивіда мала моральний смисл, його рішення мають не підкорятись закону необхідності, а повинні виходити з ціннісних засад. Інтерпретація свободи волі М. Лоським

базується на засадах індетермінізму, в якому визнається позитивний характер свободи субстанційного діяча як дійсної або потенційної особистості.

До синтетичного підходу у розумінні свободи й необхідності тяжіють напрацювання П. Сорокіна, пов'язані з аналізом історичної необхідності. Критикуючи фаталізм в історичному процесі, мислитель зауважує, що Мойра, Бог, доля, закон, причинність, необхідність – різні назви одного й того самого явища [14: 513]. На його думку, закон і причинність не можна розглядати як ідоли, перед якими варто схилятися. Насправді закон є зв'язком предметів, який підмічається людиною завдяки багатократному й одноманітному повторенню [14: 514-515]. Завдяки тривалому повторенню людина усвідомлює, що не лише умови виявлення закону повторюються, а й наслідки вказаної ситуації. На цій основі й формується вчення про необхідність. Однак, що стосується дослідження історичної необхідності як протилежності свободи волі, то систематичне повторення якраз і виключає історію. "В історію... входять лише неповторювані, своєрідні, одиничні факти. Тому будь-яка історична епоха є цілком індивідуальною, будь-яка історія є ланкою індивідуальних епох... Античний світ – явище одиничне, як одиничні і середні віки і т. д." [14: 516-517]. На нашу думку, ця позиція П. Сорокіна є цілком слушною. В історичному процесі навіть під час повторюваних явищ практично неможливо досягнути тотожних соціокультурних умов. На підставі історичного минулого і теперішнього неможливо точно спрогнозувати майбутнє, можна лише визначити тенденції розвитку тих чи інших соціальних систем.

Відповідаючи ствердно на питання, чи існує свобода волі, чи ні, ми визнаємо наявність самовизначення, автономності волі людини. Якщо відповідаємо заперечно, то відповідальність має переноситися на відповідне джерело необхідності, соціальної чи природної. Однак, якщо у сфері теоретизування таке припущення й можливе, то на практиці, зокрема в юридичній сфері такий підхід до розуміння свободи волі і відповідальності розглядається як неможливий. Виходячи з цього, у сфері соціального буття існує декілька царин, які підтверджують наявність свободи волі. Мається на увазі, насамперед, правова і моральна відповідальність. "Юридична відповідальність падає на людину, як на особистість настільки, наскільки право вбачає у вільному прояві воління цієї людини причину порушення норми" [12: 642]. На цій підставі у сфері права людина розглядається як кінцева ланка причинного ланцюга, результатом якого є людська діяльність.

Після аморального вчинку, правопорушення, злочину людина, зазвичай, не нарікає на необхідність, а картає себе, адже у кожній ситуації існує варіативність вибору, заснована на свободі волі. Міра відповідальності у різних сферах соціальної дійсності залежить від рівня безперешкодності діяльності суб'єкта соціальної активності. Свобода волі містить у собі одночасно і відкритість суб'єкта діяльності до перетворення світу як реалізацію свободи, і націленість на ці перетворення як реалізацію волі. Свобода волі і необхідність по-різному реалізуються у різних сферах буттєвості людини. Можна виділити щонайменше три форми взаємодії людини і природи. По-перше, у природі існують процеси, до яких людина немає жодного відношення і може бути цілком незалежна від них. По-друге, у природі наявні процеси, від яких людина перебуває у цілковитій залежності. Саме в них проявляється жорстка природна необхідність. По-третє, у природі є процеси, щодо яких людина, проявляючи власну активність, постає основним фактором їх існування. На відміну від природного середовища, у соціальній сфері, будь-яка закономірність не може здійснюватись поза межами вольової активності людини.

Усвідомлення власної свободи волі в житті індивіда варіюється залежно від віку. У період юності людина вступає у світ сповнена упевненості у можливості змінити світ, а згодом починає усвідомлювати, що в соціальному бутті майже кожен її крок залежить від інших індивідів та соціальних груп у всій багатогранності їх взаємодії. Перманентно у свідомості людини формуються й сумніви щодо доцільності протистояння необхідності.

У суспільстві усталена традиція є уособленням соціальної необхідності. У межах певної соціокультурної традиції вироблені норми і правила постають критеріями необхідності, яка завбачує зразковий варіант соціальної поведінки. Натомість, свобода волі є умовою і фактором вироблення нових зразків традиції, які, у свою чергу, постають як соціальна необхідність. У цьому виявляється діалектична єдність свободи волі й необхідності. Свобода волі суб'єкта соціальної активності має відносно нейтральний характер. З одного боку, свобода волі може призвести до деструктивних змін у суспільстві, з іншого боку, саме наявність свободи воління є основою соціальної активності, спрямованої на вдосконалення життя соціуму. В умовах кардинальних соціальних перетворень свобода волі є висхідним фактором для десакралізації і відкидання віджилих зразків традиції. На їх місці формуються нові форми соціокультурного досвіду.

Загалом різні підходи до розуміння свободи волі в діапазоні від жорсткого детермінізму до індетермінізму визначають і різний рівень соціальної активності особи й соціальної групи. Детермінізм пов'язаний з частковим або повним запереченням свободи волі людини у природному і соціальному середовищі, на підставі чого виділяють жорсткий (крайній) і поміркований детермінізм. Вчення про жорстку детермінацію (Аврелій Августин, М. Лютер, Б. Спіноза, Б. Скінер) ставить активність у соціальному середовищі у пряму залежність від внутрішньої і зовнішньої необхідності. Детерміністичне

розуміння свободи волі позбавляє людину функцій соціально активної особистості. Людина розглядається як маріонетка, якою керують зовнішні сили (природа, інстинкти, Абсолют, Бог). Свобода волі людини у соціальній реалізації у такому випадку зводиться до мінімуму. Натомість у поміркованому детермінізмі (Аристотель, Фома Аквінський, І. Кант, Г. Гегель) обґрунтовується ідея сумісності свободи волі з необхідністю. Людина у такому розумінні здатна вибирати, але з обмеженої кількості варіантів діяльності.

Натомість індетерміністські вчення про свободу волі (Епікур, Г. Лейбніц, Ж.-П. Сартр) відкривають перед людиною горизонт для більшої самостійності у соціальному середовищі. Людина, володіючи усією повнотою свободи волі, має сподіватись на саму себе та на взаємодію з іншими суб'єктами соціальної активності. При цьому джерелом активності розглядається цілеспрямована здатність людини до вибору. Однак, в індетермінізмі зовсім не вирішується проблема свободи волі, адже у його межах так і не пояснюється, чи завжди вибір має самостійний характер.

У контексті протистояння індетермінізму й детермінізму сформувався й синтетичний підхід, запропонований у дослідженнях А. Шопенгауера, В. Віндельбанда, М. Лосського, П. Сорокіна. Згідно з цим підходом, свобода волі і необхідність діють у різних системах по-різному. У сфері суб'єктивного людина володіє усією повнотою свободи волі, що найбільш повно втілюється у різних формах соціальної активності індивіда і соціальної групи. Натомість у сфері об'єктивного свобода волі людини обмежена природною або соціальною необхідністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Sappington A. A. Recent psychological approaches to the free will versus determinism issue / A. A. Sappington // *Psychological Bulletin*. – Vol. 108 (1). – Jul 1990. – P. 19–29.
2. Гоббс Т. О свободе и необходимости / Т. Гоббс // *Сочинения* : в 2 т. – М. : Мысль, 1989. – Т. 1. – С. 574–611.
3. Спиноза Б. Избранные произведения : в 2-х томах / Б. Спиноза. – М. : Госполитиздат, 1957. – Т. 1. – 163 с.
4. Skinner B. F. *Beyond Freedom and Dignity* / B. F. Skinner. – Indianapolis : Hackett Publishing, 2002. – 234 p.
5. Аристотель. Нікомахова етика / Аристотель. – К. : Аквілон-Плюс, 2002. – 480 с.
6. Аквинский Фома. Сумма теологии Ч. 1 / Фома Аквинский. – К. : Эльга Ника-Центр, Элькор-МК, Экслибрис, 2005. – Т. 3. – 575 с.
7. Кант И. Критика практического разума / И. Кант // *Собрание сочинений в 8-ми т.* – М. : Чоро, 1994. – Т. 4. – С. 374–479.
8. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – М. : Мысль, 1977. – Т. 3. *Философия духа*. – 471 с.
9. Лейбниц Г. В. Два отрывка о свободе / Г. В. Лейбниц // *Лейбниц Г. В. Сочинения в четырех томах*. – М. : Мысль, 1982. – Т. 1. – С. 307–318.
10. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто : Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
11. Шопенгауэр А. О четвероюм корне... Мир как воля и представление / А. Шопенгауэр. – М. : Наука, 1993. – Т. 1. *Критика кантовской философии*. – 672 с.
12. Виндельбанд В. Свобода воли / В. Виндельбанд // *Избранное : Дух и история*. – М. : Юрист, 1995. – С. 508–657.
13. Лосский Н. О. Свобода воли / Н. О. Лосский // *Избранное*. – М. : Правда, 1991. – С. 484–597.
14. Сорокин П. А. Историческая необходимость / П. А. Сорокин // *Человек. Цивилизация. Общество*. – М. : Политиздат, 1992. – С. 513–520.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Sappington A. A. Recent psychological approaches to the free will versus determinism issue / A. A. Sappington // *Psychological Bulletin*. – Vol. 108 (1). – Jul 1990. – P. 19–29.
2. Hobbes T. O svobode i neobkhdimosti [About Freedom and Necessity] / T. Hobbes // *Sochineniya [Works]* : v 2 t. – М. : Mysl, 1989. – Т. 1. – S. 574–611.
3. Spinoza B. Izbrannye proizvedeniya : v 2-kh tomakh [Selected works : in 2 Volumes] / B. Spinoza. – М. : Gospolitizdat, 1957. – 631 s.
4. Skinner B. F. *Beyond Freedom and Dignity* / B. F. Skinner. – Indianapolis : Hackett Publishing, 2002. – 234 p.
5. Aristotle. *Nikomakhova etyka [Ethics of Nikomakh]* / Aristotle. – К. : Akvilon-Plyus, 2002. – 480 s.
6. Thomas Aquinas. *Summa teologii Ch. 1 [Sum of Theology. Part 1]* / Thomas Aquinas. – К. : Elga Nika-Tsentr, Elkor-MK, Ekslibris, 2005. – Т. 3. – 575 s.
7. Kant I. *Kritika prakticheskogo razuma [Criticism of Practical Reason]* / I. Kant // *Sobranie sochineniy v 8-mi t. [The Collection of Works in 8 Volumes]*. – М. : Choro, 1994. – Т. 4. – S. 374–479.
8. Hegel G. W. F. *Entsiklopediya filosofskikh nauk. – Т. 3. Filosofiya dukha [Encyclopedia of Philosophical Sciences. – Т. 3. Philosophy of Spirit]* / Georg Wilhelm Friedrich Hegel. – М. : Mysl, 1977. – 471 s.
9. Leibniz G. W. Dva otryvka o svobode [Two Fragments about Freedom] / G. W. Leibniz // *Sochineniya v chetyriokh tomakh [Works in Four Volumes]*. – М. : Mysl, 1982. – Т. 1. – S. 307–318.
10. Sartre J.-P. *Bytie i nichto : Opyt fenomenologicheskoi ontologii [Life and Nothing : Experience of Phenomenological Ontology]* / J.-P. Sartre. – М. : Respublika, 2000. – 639 s.
11. Schopenhauer A. O chetveroym korne... Mir kak volya i predstavlenie [On the Fourfold Root of the Principle of Sufficient Reason] / A. Schopenhauer. – М. : Nauka, 1993. – 672 s.
12. Windelband V. *Svoboda voli [Freedom of Will]* / W. Windelband // *Izbrannoe : Dukh i istoriya [Selected : Spirit and History]*. – М. : Yurist, 1995. – S. 508–657.

13. Losskiy N. O. Svoboda voli [Freedom of Will] / N. O. Losskiy // Izbrannoe [Selected]. – М. : Pravda, 1991. – S. 484–597.
14. Sorokin P. A. Istoricheskaya neobkhodimost [Historical Necessity] / P. A. Sorokin // Chelovek. Tsivilizatsiya. Obschestvo [Human, Civilization. Society]. – М. : Politizdat, 1992. – S. 513–520.

Матеріал надійшов до редакції 18.10. 2013 р.

Ковтун Н. М. Концептуальные подходы к пониманию соотношения свободы воли и необходимости в социальной активности.

В статье проанализировано соотношение свободы воли и необходимости в интерпретации представителей детерминизма, индетерминизма, волюнтаризма, либертариизма и арбитрализма. Изучение свободы воли как основы социальной активности osoby и общества в целом актуализировало интерес автора к синтетическому подходу в понимании свободы и необходимости. Особое внимание сконцентрировано на изучении сфер правовой и моральной ответственности как практического воплощения свободы воли в социальной среде.

Ключевые слова: концептуальный подход, свобода воли, детерминизм, индетерминизм, волюнтаризм, либертариизм, арбитрализм.

Kovtun N. M. Conceptual Approaches to the Comprehension of the Correlation between the Will Freedom and the Necessity in the Social Activity.

In the article the correlation between will, freedom and necessity in the interpretation of representatives of determinism, indeterminism, voluntarism, libertinism and arbitrysm is analyzed. The research of will freedom as the basis of the social activity of a person and a social group in general has caused the author's interest to the system approach in the freedom necessity comprehension. The research of the sphere of the juridical and moral responsibility as the practical embodiment in the social environment is emphasized. It is stated that different levels of the social activity of a person and a social group is substantiated within various approaches to will freedom in a range from the strict determinism to indeterminism. The study about the strict determinism makes the social activity dependent on the inner and outer necessity. A person is regarded as a marionette which is being guided by outer forces (nature, instincts, Absolute, God). But if free will does not exist and everything is predestined, a person's responsibility for his / her acts does not exist either. Indeterministic theories about free will open a broad horizon before a person for a greater social independence instead. In this case a person must rely on himself / herself and his/ her cooperation with other subjects of the social activity.

Key words: conceptual approach, will freedom, determinism, indeterminism, voluntarism, libertinism and arbitrysm.